

2.2. SPATIU, TIMP, CULTURA. SIMBOLUL SPATIAL

a) Mai întâi, Spengler constata ca problema timpului, precum și cea organic legată de ea, cea a destinului, “a fost tratată de către toți gânditorii care s-au limitat să sistematizeze devenitul *cu o totală neînțelegere* (subl. ns. M. M.).⁴³

Ori, spune Spengler, viul în general este indivizibil și ireversibil, o clipă se naște și niciodată nu se renăște, cursul său neputând fi determinat în mod mecanic, ci organic. La Spengler timpul este *sentimentul* (subl. O. S.) real, care evocă sinele acestui cuvânt (pe care muzica îl redă mai bine decât cuvântul, poezia mai bine decât proza).

Spre deosebire de spațiul lipsit de viață – cu care timpul se află în opoziție – timpul are un *caracter organic*, este viu (subl. O. S.). Spațiul este un concept. Timpul este un nume prin care se desemnează ceva de nestăpânit, de neconstrâns: timpul este un *simbol* (subl. O. S.) pe care cineva îl înțelege foarte greu atunci când încearcă să-l trateze cu mijloace științifice. Conștiința timpului revine relativ târziu. Pentru toți oamenii aflați în stadiul de început, al visării, nu al trezirii, conștiința timpului încă nu există ci numai cea a spațiului. “Pentru primitiv – spune Spengler – cuvântul timp nu poate însemna nimic”.⁴⁴

Noi concepem spațiul ca un *lucru intim* (subl. O. S.); dimpotrivă, timpul este o *descoperire* (subl. O. S.) pe care n-o facem decât mult mai târziu, gândind: “copilarim” cu timpul, îl avem ca reprezentare sau concept dar “mult mai târziu simțim că noi însine *suntem timp* (subl. O. S.) în măsura în care trăim.

Tot ceea ce filosofia, psihologia și fizica “științifice” au spus despre timp – pretinzând răspuns la această problemă: Ce este timpul? – nu au atins niciodată misterul înșuși ci nu mai mult decât o *fantomă reprezentativă* (subl. O. S.) constituită în spațiul în care s-a substituit vitalitatea direcției, caracterul sau de destin și care nu rămâne decât o reproducere mecanică, măsurabilă, divizibilă și reversibilă a ceea ce în fapt este imposibil să se reproducă – timpul, ca atare. El nu poate fi “prins” în esența sa, deși prin mijlocirea unor expresii matematice ca t sau t^2 și, cu atât mai puțin prin expresii ca timp de marime zero sau timp negativ.

Ceea ce nu se poate nici trăi, nici simți, ci numai gândi, aceea nu se numește timp, ci spațiu.

Când filosofii occidentali de astăzi – și toți o fac, scrie Spengler – afirmă că lucrurile sunt “în timp” ca în spațiu și că “în afara de “aceste două norme nimic nu poate fi “gândit” ei de fapt introduc cu simplitate o a doua “specie” de spațialitate alături de spațiul habitual.

b) În istoria filosofiei au funcționat mult timp “prejudecățile vulgare” (subl. O. S.) care leagă raporturile imaginare dintre spațiu și geometrie, pe de o parte și aritmetică, pe de alta parte.

Ori – spune Spengler – este o confuzie regretabilă și impardonabilă aceea care identifică *numarul* cu *timpul* (subl. ns. M. M.) pentru că acțiunea de a număra care este o *manifestare a viului* (subl. ns. M. M.) intră într-un raport cert cu timpul și este de sorginte organică; a număra *nu* este un număr, așa cum a desena nu este o figură; a număra și a desena sunt aspecte ale devenirii (ale dinamicii viului), pe când numărul și figura, desenul, sunt *devenite* (produse finale, incremenite și atemporale deja); una este acțiunea de a număra (vie) și alta rezultatul ei (mort, incremenit, lipsit de viață); prima este timp, a doua este spațiu: “prima ține de resortul vieții și al timpului, a doua de întindere și cauzalitate”.⁴⁶

Matematica, aritmetica și geometria răspund la întrebarea: Cum? Și Ce? relative la ordinul natural al lucrurilor. Problema opusă este aceea a lui Când? problema specifică *istoriei, cea care privește destinul, viitorul, trecutul* (subl. ns. M. M.).

Așa stând lucrurile, Spengler constată că timpul este o antinomie a spațiului, în maniera în care gândirii, de exemplu, i se opune nu faptul, ci mai întâi conceptul de viață; morții, nu faptul, ci mai întâi conceptul de naștere, de generare.

Această antinomie își are rădăcina, după filosoful german, în însăși natura ființei trezite respectiv a conștiinței (în text: l'êtré éveillé, adică conștiința – O. S.).

Este antinomia dintre devenire și devenit: “Dacă se aplică conceptele de devenire și devenit la această structură a ființei trezite considerată ca tensiune între două contrarii, se va acorda cuvântului *viata* (subl. O. S.) un sens foarte precis, legat celui de devenire. Devenirea și devenitul pot fi desemnate ca formă sau existent pentru ființa trezită fapt, sau rezultat al vieții. În timp ce omul se trezește, propria sa viață în progres, în perpetua desăvârșire, este reprezentată în ființa trezită prin elementul devenirii care se

numeste prezent (subl. O. S.), si ea poseda, ca toata devenirea misterioase caractere de *directie* (subl. O. S.) pe care, in toate limbile superioare, omul cauta sa le fixeze spiritual prin cuvântul timp si probleme conexe si – in zadar – sa le interpreteze.”⁴⁷

c) Ce ne spune de fapt Spengler? “1) ca spatiul si timpul sunt antinomice; 2) ca o expresie a acestei antinomii este fiinta umana, *fiinta trezita* (deci constiinta sa – subl. O. S.) si aceasta expresie ia forma tensiunii dintre doua contrarii – devenirea si devenitul; 3) dintre acestea doua viata este expresia devenirii; 4) vietii in este proprie o directie, una singura, (aceea imprimata de timpul insusi) si anume de la trecut prin prezent spre viitor; 5) vietii insasi nu-i este caracteristica decât unul dintre cele trei momente: prezentul; viata este prezentul trait”.

Daca numim sufletul – cel cu care simtim si nu imaginea ideala cu care se faureste, se creeaza – *virtualul* (subl. O. S.) si ceea ce i se opune respectiv *universul*, *realul* (subl. O. S.), atunci *viata* (subl. O.S.) care este sinteza lor va aparea ca forma unde se desavârseste realizarea posibilului.

Schema spengleriana ni se dezvaluie si mai mult aici: asadar *viata* este sinteza a doua elemente contrarii: unul virtual, sufletul, si celalalt real, Universul; *viata* este *forma* (subl. O. S.) sintezei celor doua componente si este expresie a posibilului.

Prin raportare la caracterul de directie – care este dupa cum am vazut o insusire fundamentala a timpului – posibilul poate fi numit *viitor* (subl. O. S.) iar ceea ce s-a realizat deja, *trecut* (subl. O. S.). “Mobilul”, cel care face sa se realizeze acest posibil este sufletul, “universul” este cel care trebuie realizat si *viata*, aceasta realizare.

Cuvintele: moment, durata, evolutie, substanta vie, vocatie, intelegere, finalitate, vid si plenitudine a vietii primesc aici o semnificatie precisa, esentiala pentru tot ceea ce va sa urmeze, in special pentru intelegerea fenomenelor istorice.

Cuvintele *istorie* si *natura* desemneaza, la Spengler, doua moduri posibile de a concepe totalitatea constiintei, devenirea si devenitul, *viata* si *traitul*, intr-o *imagine cosmica*, unitara, sublimata, bine ordonata, urmând ca devenirea sau devenitul, *directia* (temporala) sau *intinderea* (spatiala), adica spatiul si timpul sa determine si sa formeze impresia indivizibilului (toate subl. O. S.).

Natura si istorie – iata opozitiile pentru fiecare dintre cele doua posibilitati extreme ale noastre de organizare ale realitatii ambiante in imaginea cosmica. *O realitate este natura daca ea subordoneaza devenirea devenitului, istorie daca subordoneaza devenitul devenirii* (subl. ns. M. M.). Iata o alta expresie (tot din perimetrul filosofiei vietii) a opozitiei dintre natura si istorie, de data asta nu sub raport metodologic, ca la Dilthey (“stiintele naturii” – “stiintele spiritului”) ci in termeni de ontologie: “devenire” – “devenit”.

d) Oprindu-ne la unul din cei doi termeni ai opozitiei din viziunea spengleriana, istoria aceasta este definita ca *eveniment trait* (subl. O. S.). Toate evenimentele istorice nu se produc decât o singura data si nu se repeta niciodata. Ele poarta, contin insusirea organica proprie lor si anume cea a directiei – timpului – si deci ireversibilitatea. Evenimentul implinit, aparut este intotdeauna un *devenit*, opus *devenirii*. El este deci realizat “increment” (O. S.), “pietrificat” (O. S.), trecut deja, nu mai apartine viului. Acesta, viul, *viata* si respectiv *devenirea* sunt nelimitate. Ele depasesc domeniul cauzei si efectului (naturii) al legilor si masurii (determinismului mecanic).

Asa cum *devenirea* intemeiaza *devenitul*, istoria necontenit vie intemeiaza natura incheiata si moarta, organicul mecanicul, destinul legea cauzala si postulatul subiectiv si tot asa *directia sta la baza spatialitatii* (subl. O. S.): “Misterul vietii care se desavârseste si pe care il atingem in treacat prin cuvântul timp este un fundament pentru tot ceea ce e desavârsit, ceea ce este perceput mai putin prin inteligenta decât prin sentimentul exprimat de cuvântul spatiu”.⁴⁸

Fiinta umana traieste numeroase experiente originare. Unul dintre acestea care incepe odata cu venirea sa pe lume (explorarile spatiale mai întâi cu mâinile, apoi odata cu mersul vertical) este cel pe care Spengler il numeste experienta profunzimii spatiale. Fiecare extensie in real nu se infaptuieste decât prin aceasta experienta. Omul se simte “invaluit” in spatialitate – spune Spengler. In realitate nu exista decât o dimensiune adevarata a spatiului anume: *directia* (subl. O. S.) sinelui catre ceea ce este indepartat, catre dincolo, catre viitor.

Semnul abstract al celor trei dimensiuni este o reprezentare mecanica, nu un fapt de *viata*. Descoperirea lui Gauss, care a modificat orientarea matematicii moderne in general, a dovedit ca exista

mai multe structuri, la fel de exacte, ale spatiului cu trei dimensiuni. Dar atunci când ne intrebam care dintre ele corespunde impresiei reale – spune Spengler – se dovedeste ca problema n-a fost deloc inteleasa. Matematica, ale carei *instrumente* (subl. O. S.) pot exista indiferent de imaginile si reprezentarile intuitive, are ca obiect sisteme total independente de viata, timp si destin, *pur intelectuale* (subl. O. S.); ea este un univers formal al numerelor pure a caror justete (*si nu realitate* – subl. O. S.) este atemporală si logic cauzală, ca tot ceea ce nu este nici obiect al cunoasterii, nici viata.

Experienta adâncimii extinde senzatiile la univers. Nu degeaba caracterul orientat al vietii este considerat *ireversibil* (subl. O. S.). Pe aceasta directie se intemeiază corpul mobil al fiintelor vii – om si animale. Acestea merg “*inainte*” (subl. O. S.) in întâmpinarea viitorului, apropiindu-se cu fiecare pas nu numai de scop, ci si de batrânete iar prin fiecare privire *inapoi* (subl. O. S.) ei, oamenii, resimt trecutul, deja devenit istorie.

Noi *simtim* (subl. O. S.) ca venim in întâmpinarea primaverii. Noi *stim* (subl. O. S.) insa ca pământul realizează o revolutie in spatiu si ca durata primaverii este de 90 de zile. In momentele de reflectie, logicianul, matematicianul, savantul naturalist, nu cunosc decât spatiul devenit. Acest spatiu *este* (subl. O. S.); el este pentru ca se opreste, in afara timpului, golit de timp si deci de viata. Cu toate acestea spatiul este un semn si o expresie a vietii “*cel mai original si mai puternic dintre simboluri*” (subl. O. S.).⁴⁹

e) Rezulta asadar ca primul mare simbol al culturii este simbolul spatial; el este rezultat al timpului, arata Spengler: “Numai categoria directiei produce primul simbol spatial, adica: pentru cea a occidentalului, spatiul infinit cu extensie in profunzimea celei de a treia dimensiuni, pentru cea a arabului, pestera”⁵⁰

Instrumentul comun, singurul cunoscut al sufletului in curs de realizare, este *simbolizarea intinderii* (subl. O. S.), spatiu sau obiecte, fie ca e vorba de “spatiul cosmic absolut al fizicii newtoniene, de spatiile interioare ale catedralei gotice sau ale moscheii maure, de infinitul atmosferic al portretelor lui Rembrandt, ca si de ecourile sumbrelor universuri sonore ale lui Beethoven, sau de poliedrele regulate ale lui Euclid, de sculpturile Partenonului, de piramidele vechiului Egipt, de Nirvana lui Budha, de distantele dintre moravurile de la curtile lui Sesostrius, Justinian si Ludovic al XIV-lea, de ideea de Dumnezeu la Eschil, Plotin si Dante, “de puterea tehnicii moderne pe cale sa micsozeze distantele globului pământesc”.⁵¹

Simbolurile sunt “semne sensibile, impresii ultime indivizibile si indeosebi involuntare, care au o semnificatie determinata. Simbolul este o caracteristica a realitatii care, pentru niste oameni cu simturile trezite, desemnează cu o certitudine launtrica nemijlocita ceva imposibil de comunicat in mod rational”.⁵²

Tot ceea ce este, este si simbol, afirma Spengler.

Nimic din ceea ce este nu este exceptat de la calitatea de “semnificativ”. De la fenomenul corporal – fata, figura, atitudine individuala, clasa, popoare pâna la pretinsele forme externe si universale ale cunoasterii, ale matematicii si fizicii, totul vorbeste de natura unui suflet determinat si despre nimic altceva. Transmisibilitatea mai ampla sau mai restrânsa a viziunilor, senzatiilor constiintelor, adica a formei fiintelor vii figurate prin stil, prin mijloace expresive lingvistice, artistice, religioase, prin sonoritatea cuvintelor, formulelor, semnelor (ele insele simboluri) depinde de inrudirea mai mare ori mai mica dintre doua universuri individuale (suflet si univers – n. n. M. M.), in masura in care ele sunt traite de oamenii *unei* (subl. O. S.) culturi sau ai unei comunitati psihice.

Ca lucru realizat, simbolurile apartin spatialitatii. Ele au devenit, nu devin, deci ele sunt incremenite, limitate, supuse legilor spatiului. Nu sunt decât simboluri spatiale, spune Spengler. Asa de pilda, cuvântul forma desemnează un lucru spatial in cadrul spatialitatii (pentru nemtescul Gestalten nu avem in limba româna un corespondent exact; el functioneaza cu sensul de forma, figura, configuratie dar nu ca ceva abstract ci ca ceva intuitiv: forma plastica, miscatoare, plina de viata – scrie L. Blaga in “Fenomenul originar”).

f) Spatialitatea este *trasatura* (subl. ns. M. M.) particulara a fiintei trezite active care formează o *latura a individului* (subl. ns. M.M.) de al carui destin ea este strâns legata.

De aceea, fiecare trasatura a fiintei trezite active – sensibila sau intelectuala – e deja de domeniul *trecutului* (subl. O. S.) in momentul când o remarcam (“azi o vedem si nu e”, cum zice marele nostru poet, M. Eminescu).

Categoria spatialitatii – ne propune Spengler – trebuie de acum incolo numita *simbol originar al unei culturi* (subl. O. S.). “De aici trebuie sa derive intregul limbaj formal al unei culturi, fizionomia ei diferita de a oricarei alte realitati culturale, mai ales a universului inconjurator aproape nefizionomic al primitivului. De acum incolo interpretarea profunzimii se ridica la nivelul actului, al expresiei plastice a *operelor* (subl. O. S.), la transfigurarea realului; ea nu mai serveste, precum la animale, o necesitate a vietii, ci trebuie sa creeze un *simbol* (subl. O. S.) viu având ca instrumente toate elementele spatialitatii: materie, linii, culori, sunete, miscari”.⁵³

Fiecarei culturi ii apartine un simbol spatial anume.

Spengler va distinge intre trei mari suflete ale culturii: sufletul apollinic, sufletul faustic si sufletul magic.

Sufletul apollinic “a ales corpul individual prezent si sensibil ca tip ideal de intindere, de spatialitate.”⁵⁴ Opus acestuia, *sufletul faustic* “a ales drept simbol originar spatiul pur nelimitat, al carui “corp” este intreaga cultura occidentala, ce a crescut din câmpiile nordului, asezate între Elba si Tago, de la aparitia stilului romanic in secolul al X-lea.”⁵⁵

Sunt considerate ca apollinice de catre Spengler: statuia-nud, mecanica statica, cultele materiale ale zeilor din Olimp, cetatile grecesti izolate politiceste, destinul lui Oedip, simbolul falic. Faustice ar fi: dinamica lui Galilei, dogmatica protestanta si catolica, marile dinastii ale perioadei barocului si politica lor de cabinet; destinul regelui Lear si idealul Madonnei, al Beatricei lui Dante din opera “Faust” a lui Goethe.

Apollinica este pictura ce limiteaza corpul uman prin linii; faustica este pictura ce construiește spatiul din lumini si umbre (barocul etc.). Apollinica este fiinta elinului care-si numeste eul *soma* (subl. O. S.) ignorând ideea de evolutie interioara, faustica. Este fiinta occidentalului “cu o constiinta foarte profunda a propriului destin, cu o privire spre interior si o cultura personala orientata catre memorii, reflectie, meditatie asupra trecutului si viitorului, constiinta morala”.

g) La celalalt capat al celor doua culturi si slujindu-le ca intermediar, care le modifica, le imprumuta, le interpreteaza sau le mosteneste formele se afla *sufletul magic al culturii arabe*, trezit in epoca lui August in peisajul cuprins între Tigru si Nil, între marea Neagra si Arabia meridionala, cu algebra, astrologia, alchimia, mozaicurile si arabescurile, cu califatele, moscheele, sacramentele si cartile sfinte ale religiilor persana, ebraica, crestina, “antica minora” si maniheista.

Simbolul spatial al culturii antice este corpul, al culturii egiptene este drumul, al culturii arabe este spatiul-bolta, pestera, al celei occidentale este spatiul infinit: “Fiinta egipteanului este un calator ce urmeaza mereu un singur drum in aceeasi directie; intregul limbaj formal al culturii sale se reuneste in jurul acestui motiv unic. Cuvântul drum este expresia cea mai proprie pentru denumirea acestui simbol originar, contrapus *spatiului* (subl. O. S.) infinit al nordicilor si *corpului* (subl. O. S.) stingher al anticilor”.⁵⁶

Culturii chineze ii este specific un simbol inrudit cu cel al culturii egiptene, in ciuda diferentelor launtrice existente, diferentiat totusi prin aceea ca in timp ce egipteanul isi urmeaza pâna la capat *drumul* trasat, chinezul *vagabondeaza* (subl. O. S.) prin lumea lui.

Privind cultura araba Spengler afirma ca acesta a avut ca leagan cultura crestina, al carui suflet “germina in epoca lui Augustus in Orient sub acoperamântul civilizatiei romane si isi are sorgintea in totalitate in peisajul dintre Armenia si sudul Arabiei, între Alexandria si Ctesiphon”.⁵⁷ Minti de prim ordin ale gândirii arabe (ca Alfarabi si Alcabi, de pilda) din perioada maura au *demonstrat* (subl. O. S.) ca corpul, ca atare, nu avea nevoie neaparat de spatiu pentru a exista si au denumit aceasta categorie “situare intr-un loc” ceea ce indica faptul ca “spiritul arab detinea cu totul alte categorii universale”⁵⁸ (diferite de cele ale grecilor antici – subl. ns. M. M.).

Aceste simboluri nu actioneaza direct, nemijlocit spune Spengler – ci prin sentimentul formei la fiecare om, grup, epoca sau perioada, dictând stilul tuturor manifestarilor vii. Ele se regasesc in forma statala, in miturile si cultele religioase, idealurile morale, formele picturale, muzicale si poetice, in principiile stiintei. Aceste simboluri considerate de Spengler ca simboluri originare nu sunt reprezentabile prin concepte si cuvinte, limbile si formele de cunoastere fiind ele insele niste simboluri *derivate* (subl. O. S.). Totul intr-o cultura, spune Spengler, depinde mai întâi de “*alegerea simbolului originar* (subl. O. S.)

in momentul când sufletul ajunge la constiinta de sine in peisajul ei, iar aceasta alegere ii clatina pe toti cei care sunt inclinati sa priveasca astfel istoria universala".⁵⁹

Incheiem cu acest text spenglerian referitor la functia fundamentala a simbolului spatia intr-o cultura discutia referitoare la raporturile dintre spatiu, timp si cultura la Spengler. Vom aborda in continuare câteva aspecte legate de organicismul spenglerian si problema vârstelor culturii.